

היישובים ה"לא-מוכרים"

ברחבי מדינת ישראל קיימים עשרות יישובים ערבים "לא-מוכרים", רובם בנגב. על פי חוק התכנון והבנייה, תשכ"ה-1965, הוגדרו השטחים בהם נמצאים יישובים אלה כאזורים שאינם מיועדים למגורים. כתוצאה מכך, אין להם שום מעמד רשמי. למרות שרוב היישובים הללו היו קיימים עוד לפני 1948, הם אינם מופיעים במפות הרשמיות, אין בהם מועצות מקומיות, והם אינם נכללים בתחומיה של רשות מקומית או אזרית כלשהי. בין 60,000 ל-70,000 נפש חיים באותם עשרות יישובים, שתושביהם כמעט ואינם מקבלים שום שירותים: חשמל, מים זורמים, קווי טלפון, מוסדות חינוך או שירותי בריאות. הממשלה אינה מתירה לתושביהם לבנות בשטחי היישובים, לצרכי מגורים או תשתיות. מן התושבים נמנע לשפץ את בתיהם, להרחיבם, לסלול כבישים ומדרכות ולבנות מערכות ביוב. על פי נתוני אגודת הארבעים, מאז 1995 ועד 1999 נהרסו ביישובי הבדווים בנגב בלבד 350 בתים. כל האמצעים הללו מיועדים לגרום לתושבי הכפרים ה"לא-מוכרים" לנטוש אותם, ו"לפנות" שטחים שהממשלה הועידה לפיתוח ולהרחבה של יישובים יהודים.

הזכות לכתובת

בג"ץ 3607/97 מוחמד טוואעד ואח' נגד משרד הפנים ואח';
העתירה הוגשה ביוני 1997; פסק הדין ניתן בנובמבר 1998

משרד הפנים לא מאפשר לתושבי היישובים ה"לא-מוכרים" לרשום בתעודת הזהות שלהם את שם היישוב בו הם מתגוררים כמענם הרשמי. לא נדיר למצוא בני משפחה אחת, המתגוררים באותו יישוב – אך לכל אחד מהם כתובת רשמית

קרקע,
תכנון
ובנייה

ביישוב אחר.

ביוני 1997 עתרה עדאלה לבית המשפט העליון נגד משרד הפנים, בשם כמה מאות מתושבי הכפר ה"לא-מוכר" חוסינייה שבצפון הארץ. בעתירה נטען, כי המשרד אינו מאפשר לתושבים לרשום את שם הכפר ככתובתם הרשמית בתעודת הזהות שלהם, ובכך מפר את זכותו הבסיסית של הפרט למען משלו. עוד טענה עדאלה, כי עקב כך גם נפגעת זכותם של התושבים להשתתף באין מפריע בבחירות, כיוון שאינם יכולים להצביע בשטח כפרם; נפגעת זכותם לקבל דואר לכפרם או לביתם, כיוון שהם נאלצים להשתמש בכתובת במקום אחר, שם אינם מתגוררים; וכן נפגעת זכותם לקיים חיי קהילה. נוסף על כל אלו טענה עדאלה, כי תקנות מרשם האוכלוסין (רישום מען), תשל"ד-1974 מחייבות לרשום בתעודת הזהות של כל אדם את כתובתו הנכונה, וכי הן אינן מבחינות בין יישוב "מוכר" ליישוב "לא-מוכר".

שני דיונים התקיימו בעתירה זו. הראשון היה בנובמבר 1997, ובו טען נציג היועץ המשפטי לממשלה, כי היות שהיישוב אינו "מוכר", התושבים אינם יכולים לציין את שמו במשבצת המיועדת לשם היישוב. עם זאת, הוא הציע כפשרה ששם הכפר יירשם במשבצת המיועדת לשם הרחוב. עדאלה סירבה להצעה זו בנימוק שהיא פוגעת בכבודם של התושבים, וכי השאלה אם היישוב "מוכר" או "לא-מוכר" אינה רלוונטית לאור האמור בתקנות. בתום הדיון הורה בית המשפט לנציג היועץ המשפטי לממשלה לשוב ולבחון את עמדתו.

בדצמבר אותה שנה התקיים הדיון השני, ואז הודיע נציג היועץ המשפטי לממשלה כי אין שינוי בעמדתו. הוא גם הוסיף, כי חוסינייה עצמו נמצא בהליכי "הכרה",

והציע להמתין עד סיומם. עדאלה תקפה טענה זו בנימוק, שלא הוצג כל לוח זמנים ל"הכרה" הרשמית, וכי התושבים אינם יכולים לסמוך על הבטחה זו, שכן ההליכים לקראת "הכרה" מתנהלים כבר שנים. עקב כך ביקשה עדאלה כי בית המשפט יוציא צו על-תנאי שיורה למדינה להשיב מדוע לא תיענה לתביעת התושבים. בית המשפט נענה לבקשה והורה למדינה להשיב עד חודש פברואר 1998.

בתשובת המדינה נאמר, כי משרד הפנים מסכים שבתעודות הזהות של תושבי הכפר יירשם שם הכפר כמען הרשמי – במשבצת המיועדת לשם היישוב. היות שלא צוין לוח זמנים לקיום התחייבות זו, שבה עדאלה ופנתה לבית המשפט העליון בבקשה לקיים דיון נוסף בעתירה.

בעקבות הישיבה הנוספת הורה בית המשפט לערוך שינויים בתוספת לתקנות מרשם האוכלוסין (רישום מען) תשל"ד-1974, על מנת להוסיף את שם היישוב חוסינייה לרשימת היישובים לצורך רישומו כמען.

בנובמבר 1998, ברוח הוראת בית המשפט, הוסיפה ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת את שם הכפר חוסינייה לרשימת היישובים הכלולה בתקנות – החל מ-1 בינואר 1999.

בעתירה זו פסק בית המשפט העליון לעותרים סך של 7,500 ש"ח הוצאות משפט. בהסתמך על ההצלחה בעתירה זו, פנתה עדאלה בנובמבר 1999 לפרקליטות המדינה בעניינם של תושבי הכפר ערב אלנעים שבצפון הארץ. לאחר שביוני 1999 קיבלו תושביו הודעה כי החל תהליך הפיכתו ליישוב "מוכר", ביקשה עדאלה, כי משרד הפנים יאפשר להם לרשום את שם הכפר כמענם הרשמי. תושבי הכפר רשומים כיום כתושבי סח'נין. בתשובתה מיום 1.2.2000 הודיעה פרקליטות המדינה כי רק במקרים

בהם התכנון לגבי כפר "לא-מוכר" מגיע לשלב בו אפשר לזהות גרעין ודאי, אפשר להוסיף את שם הכפר לתוספת הראשונה לתקנות מרשם האוכלוסין. היות והתכנון לגבי ערב אלנעים לא הגיע לשלב זה אי אפשר להוסיף את שם הכפר לרשימת הישובים.

במענה לתגובת הפרקליטות, עדאלה שלחה מכתב נוסף ביום 1.5.2000 ובו הבהירה כי בבג"ץ 3607/97 העותרים טענו כי רישום שם הכפר חוסנייה כמען אינו קשור בהכרה בכפר וכי הסירוב לרשום את שם הכפר מהווה הפרה לדבריו של בית המשפט בפסק־דין חוסנייה. עדאלה הדגישה כי בית המשפט קיבל עמדה עקרונית המנתקת את ההכרה בכפר, לרבות הכנת תוכניות מתאר, לבין רישום הכפר כמען.

פרקליטות המדינה לא שינתה את עמדתה, ועדאלה שוקלת נקיטת צעדים משפטיים בנושא.

ה"הכרה" בשכונת אלג'לסה

בג"ץ 7960/99 האשם סוואעד ואח' נגד המועצה האזורית משגב ואח'; העתירה הוגשה בנובמבר 1999; צו על־תנאי ניתן בנובמבר 1999

אלג'לסה היא שכונה בכפר הערבי כמאנה שבצפון הארץ, המורכב משלוש שכונות. אלג'לסה נמצאת במרכז הכפר, בין שתי השכונות הנוספות, המזרחית והמערבית. הכפר והשכונה קיימים מאז שנות ה־30, אולם עד 1995 מעמד הכפר היה של יישוב "לא-מוכר". ב־1993 הקימה הממשלה ועדת היגוי לשם הכנת הכפר כמאנה לקראת ה"הכרה" בו וכינון רשות מוניציפלית עצמאית. בראש הוועדה עמדו נציגים מן המועצה האזורית משגב, והיו חברים בה גם נציגי גופים ממשלתיים שונים, נציגי "כמאנה מזרח" ו"כמאנה

מערב", וכן נציגי יישובים יהודיים סמוכים. ועדת ההיגוי החליטה חרף מחאות נמרצות, שלא לכלול את שכונת אלג'לסה, על 160 תושביה, בתחום השיפוט של כמאנה, וזאת על מנת לאלץ את תושבי אלג'לסה לעזוב את שכונתם ולעבור להתגורר בחלקים אחרים של היישוב. אלג'לסה גובלת ביישוב היהודי כמון. נציגי כמון, שיסבו בוועדת ההיגוי, התנגדו להכללת אלג'לסה בתחום השיפוט של כמאנה.

בנובמבר 1999 עתרה עדאלה נגד המועצה האזורית משגב, הוועדות המקומית והאזורית לתכנון ולבנייה, המועצה הארצית לתכנון ובנייה ושר הפנים, בשם תושבי אלג'לסה. בעתירה טענה עדאלה, כי ההחלטה "להכיר" בכפר כמאנה צריכה לחול על כל שכונותיו, וכי המשך אי-ההכרה באלג'לסה מפר את זכויות תושבי השכונה. לעתירה צורפו חוות דעת של אדריכלים ומתכננים מקצועיים, ביניהן חוות דעת מטעם עמותת "במקום" – מתכננים למען זכויות בתכנון, שקבעו כי לא רק שאין שום מניעה תכנונית להכללת שכונת אלג'לסה בתחומי כמאנה, אלא שעקרונות התכנון מחייבים את הכללתה בתוכנית המתאר של הכפר.

עוד באותו חודש הוציא בית המשפט צו על־תנאי המורה למשיבים להשיב על העתירה בתוך 60 יום.

בית המשפט דן בעתירה בסוף יוני 2000. נציגת המדינה טענה, כי הכללת אלג'לסה ושכונות אחרות בכמאנה תעלה כסף למדינה, ותעכב את אישור תוכנית המתאר של הכפר כולו. היא הוסיפה וטענה, כי יש להביא בחשבון גם את השטחים שיהיו נחוצים בעתיד לשם התרחבותם של היישובים היהודיים כמון ומכמנים. נציגי עדאלה השיבו, כי את תוכנית המתאר של אלג'לסה אפשר לגבש בנפרד מתוכנית המתאר של הכפר כמאנה כולו, שאין צורך

לעכב את אישורה. עוד טענו, כי בתכנון הקיים הוצאו משטח השיפוט של כמאנה כ-40% מתושביו, וכי הדבר אינו נובע משיקולים ענייניים של תכנון הכפר.

שלושת השופטים שדנו בעניין המליצו לוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה לשוב ולשקול את עמדתה ולהודיע על כך לבית המשפט בתוך 60 יום. בתשובת המדינה, שהוגשה באוקטובר 2000, נאמר כי יש מקום להכנת תוכנית אשר במסגרתה יתאפשר המשך השימוש ברוב המבנים הקיימים ביישוב כמאנה במתכונת בה נעשה בהם שימוש כיום. עוד נאמר בהודעה המשלימה, כי "משך התקופה בה יותר המשך שימוש במבנים ייקבע בהתאם לאופי השימוש הנוכחי, מצבו של המבנה ועוד כיו"ב שיקולים רלוונטיים. יחד עם זאת, המגמה תהא לאפשר ככל הניתן המשך מגוריהם של ראשי המשפחות המתגוררות במבנים האמורים עד סוף חייהם". נציגי עדאלה הודיעו לבית המשפט כי עמדת המדינה אינה מקובלת על תושבי שכונת אלג'לסה וביקשו לקבוע מועד קרוב לדיון סופי בעתירה. המשך הדיון בעתירה יהיה במאי 2001.

הרחבת שטח השיפוט של עומר

בג"ץ 6672/2000 ג'אזי אבו-יכף ואח' נ' שר הפנים ואח'; העתירה הוגשה בספטמבר 2000; צו על תנאי הוצא בספטמבר 2000

הכפרים ה"לא-מוכרים" אום בטיין ואלמקימן, שבהם מתגוררים כחמשת אלפים תושבים, סמוכים ליישוב עומר, שליד באר שבע. במאוס 2000, בעקבות המלצותיה של ועדה שבחנה את גבולות שטחי השיפוט של עומר ומועצות מקומיות הסמוכות לו, החליט שר הפנים להרחיב את שטח השיפוט של עומר, כך שהוא

יכלול את שטחי שני הכפרים. התבטאויותיו החוזרות ונשנות של ראש המועצה המקומית בעומר, פנחס בדש, מלמדות כי הרחבת שטח השיפוט נעשתה במטרה שתושביהם המקוריים של הכפרים יעזבו את יישוביהם. בנוסף לכך, לאחר שפרצה סערה ציבורית בעניין זה, טען ראש הוועדה, במכתב לשר הפנים, כי הוא הוטעה על ידי בדש, ולכן המלצתו להרחיב את שטח השיפוט לוקה בפגם מהותי.

תוכנית ההרחבה נעשתה ללא שיתופם של תושבי הכפרים, ולמרות התנגדותם. עדאלה עתרה בשם התושבים נגד שר הפנים כדי לעצור את התוכנית המוצעת. בית המשפט הוציא צו על-תנאי וצו-ביניים, המקפיא את ביצוע התוכנית עד למתן פסק הדין.

בדיון האחרון בעתירה, בינואר 2001, ציינה המדינה כי היא עומדת לבחון מחדש את התוכנית. בעקבות זאת השאיר בית המשפט את העתירה כ"תלויה", ודרש כי המדינה תודיע לו על ההמלצות החדשות בתוך 90 יום.

שירותי בריאות לתושבי הכפרים ה"לא-מוכרים" בנגב

בג"ץ 7115/97 עדאלה ואח' נגד משרד הבריאות ואח'; העתירה הוגשה בדצמבר 1997; פסק הדין ניתן במאוס 1999; בקשה על פי פקודת ביון בית משפט הוגשה בינואר 2000

בדצמבר 1997 עתרה עדאלה נגד משרד הבריאות, בשם 124 עותרים - 121 נשים וילדים ערבים בנגב ו-3 ארגונים: אגודת הארבעים, מרכז אלטופולה ואגודת הגליל, בתביעה כי יוקמו מרפאות לטיפול באם ובילד וינתנו שירותי רפואה מונעת בעשרת הכפרים הגדולים ה"לא-מוכרים" בנגב. שירותים כאלו כלל אינם בנמצא בכפרים ה"לא-מוכרים" בנגב. כדי לקבל

טיפול במרפאות לאם ולילד נשים נאלצות לצאת מיישוביהן, ולעתים אף ללכת שעות במדבר, במקומות שאין בהם שום תחבורה ציבורית. לשם השוואה, מרפאות לטיפול באם וילד ("טיפות חלב") הן דבר מובן מאליה ביישובים היהודיים, והן ממוקמות לרוב בשכונות המגורים הגדולות.

על פי נתוני משרד הבריאות, שיעורי תמותת ילדים בכפרים בנגב הם מן הגבוהים בישראל – 16 לכל 1,000 לידות של תינוקות חיים. רמת החיסון של הילדים ביישובים אלו יורדה. כמחצית הילדים ביישובים אלו מאושפזים בבתי חולים במהלך ששת החודשים הראשונים לחייהם, וכמחציתם סובלים מאנמיה ומתזונה ירודה.

בהתבסס על נתונים שאספו אגודת הגליל וכן מומחים מהארץ ומחו"ל, טענה עדאלה בעתירה, כי על פי חוק ביטוח בריאות ממלכתי, תשנ"ד-1994 חייב משרד הבריאות לקיים שירותי רפואה מונעת מסוג זה במקומות שיימצאו במרחק נסיעה סביר ממקומות מגוריהם של תושבי הכפרים ה"לא-מוכרים" בנגב.

עוד טענה עדאלה, כי משרד הבריאות מפר את חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, המגן על זכותו של אדם לחיים, כיוון ששירותי רפואה מונעת מיועדים לא רק להבטיח תנאי חיים טובים יותר, אלא לספק תנאי מינימום שיגנו על חייהם של נשים וילדים.

עדאלה הוסיפה וטענה, והדברים נתמכו בתצהיריהם של נשים וגברים בדו"ח, כי עקב ריחוקן של המרפאות, המחייב נשים לצאת מיישוביהן, ועקב המסורת המחייבת כי אשה היוצאת מהישוב תלווה בגבר, אין הנשים יכולות ליהנות מאותם תנאים שמהם נהנים הגברים, ככל שהדברים אמורים בבריאותן ובחייהן. בחלק מהתצהירים צוין, כי נשים היוצאות בגפן

מן היישוב, בלא ליווי של גבר, מסכנות את חייהן, כיוון שמעשיהן עלולים להיראות כפגיעה בכבוד המשפחה – היו נשים שנהגו כך ואולצו למצוא מחסה במעונות לנשים נפגעות אלימות במשפחה.

בפברואר 1998 הוציא בית המשפט צו על-תנאי שהורה ליועץ המשפטי לממשלה להשיב על העתירה בתוך 45 יום.

בראשית מאי אותה שנה השיב היועץ המשפטי לממשלה, כי בתוך שנתיים וחצי יוקמו 6 מרפאות לאם ולילד, וכי מרפאה ניידת תוכל להתחיל לפעול לאלתר.

התשובה לא סיפקה את עדאלה, שביקשה מבית המשפט לדון בעתירה לגופה. הדיון התקיים באוקטובר 1998.

במארס 1999 התקיים דיון נוסף, ובו אישר בית המשפט את השינוי בלוח הזמנים הקודם שהציע משרד הבריאות, וקבע כי על המשרד להקים 6 מרפאות לאם ולילד עד חודש מאי 2000. המשרד גם הסכים להרחיב את המרפאות הקיימות ולספק תחבורה ציבורית מן הכפרים אליהן.

עדאלה המשיכה לעקוב אחרי ביצוע התחייבותו של משרד הבריאות, וכך למדה מתשובת משרדו של היועץ המשפטי לממשלה, בדצמבר 1999, כי משרד הבריאות אפילו לא פרסם מכרזים לשם בניית 3 המרפאות הראשונות, על אף שבנייתן היתה אמורה להסתיים במהלך שנת 1999. ואם לא די בכך, משרד הבריאות אף צמצם את ההסעות מן היישובים למרפאות – לפעם אחת בשבוע בלבד.

בעקבות זאת הגישה עדאלה, בינואר 2000, בקשה לבית המשפט העליון על פי פקודת בזיון בית משפט, ובה ביקשה כי ייקבע שמשרד הבריאות ביזה את בית המשפט בכך שלא קיים את הוראתו, וכן כי יוטל על משרד הבריאות קנס גבוה בשל הפרת התחייבותיו. בבקשה ציינה עדאלה, כי עקב התפשטות מחלת דלקת הריאות

שירותי רווחה לתושבי הכפרים ה"לא-מוכרים" בנגב

בג"ץ 5838/99 המועצה האזורית לכפרים הלא-מוכרים
בנגב ואח' נגד שר העבודה והרווחה ואח'; העתירה
הוגשה באוגוסט 1999; פסק הדין ניתן בספטמבר 2000

לתושבי הכפרים ה"לא-מוכרים" בנגב
סופקו שירותי רווחה חלקיים ומצומצמים
ביותר באמצעות מחלקת הרווחה של
המועצה המקומית הממונה שגב שלום. זו
אחראית למתן שירותים אלו לתושבי
הכפרים, היות שבכפרים עצמם אין
מועצות מקומיות. משרד העבודה והרווחה
אמנם הטיל את האחריות לנתינת
השירותים על המועצה המקומית שגב
שלום, אולם לא סיפק לה האמצעים
למילוי חובה זו כראוי. על אף העובדה
שתושבי הכפרים ה"לא-מוכרים" הם בין
האוכלוסיות הנזקקות ביותר לשירותי
רווחה למיניהם, וזאת בשל תנאי החיים
הקשים והמצב הסוציו-אקונומי החמור
ביישובים אלה, הם מקבלים אותם בהיקף
נמוך מזה שמקבלים שאר אזרחי המדינה.
כך, על כל 6,350 תושבים בכפרים ה"לא-
מוכרים" בנגב היה, קודם להגשת העתירה,
תקן אחד של עובד סוציאלי, בעוד
שבעיירה שדרות הסמוכה, למשל, היה תקן
על כל 624 תושבים. זאת ועוד. יישובים
אלה פזורים על פני שטח שהוא כשליש
משטחה של המדינה, אך לרשות המועצה
המקומית שגב שלום עמד רק כלי רכב אחד
לשם מתן שירותי רווחה.

ראש המועצה המקומית הממונה החליט
להפסיק שירותים אלה באוגוסט 1999,
בטענה כי אין למועצה המשאבים
הדרושים לנתינתם. בעקבות זאת עתרה
עדאלה לבית המשפט העליון נגד שר
העבודה והרווחה ונגד ראש המועצה
המקומית הממונה בדרישה לחדש לאלתר
את שירותי הרווחה. עוד דרשה עדאלה, כי

בנגב, הקמת המרפאות היא עניין של חיים
ומוות.

בדיון שהתקיים בבקשה בראשית יולי
2000 הורה בית המשפט למשרד הבריאות
להמציא בתוך 60 יום לוח זמנים להקמת
המרפאות. בדיון הביעו השופטים את
הסתייגותם מהתנהגותו של משרד
הבריאות ומאי-עמידתו בהתחייבות
שניתנה במאוס 1999. השופטים גם
המליצו, כי אגודת הגליל תמשיך לספק
שירותי בריאות לכפרים ה"לא-מוכרים"
באמצעות מרפאה ניידת. אגודת הגליל
הסכימה לכך, בתנאי שמשרד הבריאות
יעביר את התקציב הנדרש.

ביום 2.10.2000 הגישו המשיבים תצהיר
משלים לבית המשפט העליון. בתצהיר
הודיעו המשיבים כי תחנת אלאטרש
נפתחה ביום 4.9.2000; תחנות אלעאסם
ואלהואשלה צפויות להיפתח עד סוף
אוקטובר; צו הריסה הוצא למבנה שהוצב
עבור תחנת אלעזומה, אולם זורזו ההליכים
לקבלת היתר בנייה; תחנות מרעית ואבו-
כף נמצאות בשלבי תכנון; וכי ההסכם עם
אגודת הגליל חודש.

עדאלה הגישה תגובה משלימה וטענה כי
משרד הבריאות אינו מספק את ההסעות
משבט אבו קרינאת לתחנה בערוער; כי
שתי התחנות שהיו אמורות להיפתח בסוף
אוקטובר 2000 לא נפתחו עד סוף נובמבר;
וכי המשיבים לא הודיעו שום דבר בדבר
ההתקדמות לגבי שאר התחנות.

ביום 7.12.2000 המשיבים הגישו תצהיר
משלים נוסף לבית המשפט ובו מודיעים כי
נפתחו שלוש תחנות, התחנה הרביעית
תיפתח בינואר 2001, התחנה החמישית
בפברואר 2001, וכי ועדת התכנון והבנייה
המקומית המליצה על אישור שימוש
בתחנת אלעזומה.

גורל הבקשה טרם הוכרע סופית על-ידי
בית המשפט.

מעין חוד (עמ' 42); בפרק "זכויות דתיות": הריסת המסגד בחוסינייה (עמ' 49); בפרק "המאבק נגד גזענות והסתה": הסתה במקומון בבאר שבע (עמ' 61).

קרקע ותכנון

רוב אדמות האזרחים הערבים הופקעו בשנות ה-50 וה-60, משנת 1948 לא הוקם ולו יישוב ערבי חדש אחד. חורבן של הערים הפלסטיניות ב-1948 עצר את תהליך המעבר מן הכפר לעיר, ואף גרם לתהליך הפוך – פליטים מיישובים עירוניים שהיגרו לכפרים. יישובים רבים הגדילו את אוכלוסייתם כתוצאה מיישובם של פליטים מכפרים אחרים, שלא ניתן להם להמשיך לגור בכפריהם. כתוצאה מכל אלה שורת ביישובים הערבים צפיפות רבה, והתשתית אינה מתאימה למספר התושבים הרב המתגוררים בהם. פתרון אפשרי לבעיה נעוץ בהגדלת שטחי השיפוט של הרשויות המקומיות הערביות ובהוספת קרקעות, אך מדיניות מפלה מתמשכת מונעת זאת. בעיר נצרת עילית, למשל, מתגוררים כ-50,000 נפש, ושטח השיפוט שלה הוא כ-40,000 דונם. לעומת זאת, שטח השיפוט של נצרת, שבה מתגוררים יותר מ-70,000 נפש, הוא כ-16,000 דונם. האפליה מצויה בכל תחומי התכנון, משכונות מגורים ועד לאזורי תעשייה. נוסף על כך, שום יישוב ערבי לא נכלל באזורי עדיפות לאומית, על כל ההטבות הנובעות מכך במיטו, בתמריצים לתעשייה ולהשקעות אחרות ועוד (וראו גם את הפרק: אספקת שירותים והקצאת תקציב, עמ' 53).

התקציבים והתקנים יוגדלו באופן שיאפשר מתן שירותי רווחה ברמה נאותה, ובדרך שוויונית ונגישה, ובכלל זה – פתיחה של לשכות רווחה בכפרים ה"לא-מוכרים".

זמן קצר לאחר הגשת העתירה חודשו שירותי הרווחה לתושבי הכפרים ה"לא-מוכרים" בנגב, אך עתירת עדאלה ביחס לשאר הדרישות ממשרד העבודה והרווחה נותרה על כנה.

בדיון שהתקיים בבית המשפט העליון בפברואר 2000 התחייב בא כוח המדינה להקצות 10 משרות של עובדים סוציאליים – 5 מהן בשנת 2000 ו-5 בשנת 2001. בעקבות אותו דיון הוציא בית המשפט צו על-תנאי שהורה למשרד העבודה והרווחה להשיב על עתירת עדאלה בתוך 60 יום.

בתשובת המדינה ניתנה התחייבות לתוספת של 11 תקנים: 5 תקנים החל מ-1 ביולי 2000, 3 תקנים החל מ-1 בינואר 2001, ועוד 3 תקנים החל ב-1 ביולי 2001, וכן הוספה של 2 כלי רכב ותקנים לשני נהגים. ב-26 ביוני 2000 הודיע משרד הרווחה למנהל מחלקת הרווחה במועצה המקומית שגב שלום על אישור ההקצאה של 5 תקנים מיום 1.7.2000.

בדיון בעתירה בספטמבר 2000 המליץ בית המשפט שהעותרים יקבלו את עמדת המדינה, תוך שמירת זכותם לחזור ולפנות לבית המשפט, אם יתברר כי המדינה אינה מקיימת את הבטחותיה ו/או כי ההסדר אינו מספק. עדאלה הסכימה להצעת בית המשפט.

נושאים נוספים הקשורים בכפרים ה"לא-מוכרים"

בפרק "אלימות משטרתית": הריסת בית באום אלסחאלי (עמ' 24); בפרק "הזכות לחינוך": הקמת בתי ספר בביר הדאג' (עמ' 41); תשלום שכר לימוד עבור תלמידים

הריסת בתים

ב"ש 5530/99 מדינת ישראל נגד חוסיין חסן סוואעד

משפחת סוואעד מתגוררת ליד שפרעם, בבית שנבנה על אדמה שבבעלותה בשנת 1959. בשנת 1991 פנתה הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה לבית המשפט בבקשה להרוס את הבית, בטענה כי הוא נבנה על קרקע חקלאית וללא רשיון, ובניגוד לחוק התכנון והבנייה משנת 1965.

בית המשפט אסר על מר סוואעד ומשפחתו את המשך השימוש בקרקע, אך סירב לדון בשאלת הבקשה להריסת הבית כי העבירה לכאורה, של בנייה ללא רשיון התיישנה. עם זאת, בית המשפט מצא לנכון להפנות את ועדת התכנון והבנייה להליך במסגרת חוק התכנון והבנייה, אשר מאפשר מתן צו הריסה ללא הרשעה. הוועדה המחוזית פנתה בהליך כאמור אל אותו בית משפט.

בית משפחת סוואעד הוא אחד מאלפי בתים של אזרחים ערבים שלהם סטטוס חוקי דומה. עדאלה מייצגת את מר סוואעד בהליך המשפטי בפני בית משפט השלום בעכו. ההליך טרם הסתיים.

נכסי נפקדים

חוק נכסי נפקדים, תש"י-1950, אפשר למדינה להשתלט על רכושם של כל הערבים שלא היו בשטח מדינת ישראל בין תאריכים מסוימים. החוק חל על כל נכסיהם, מיטלטלין ומקרקעין כאחד, של הערבים הפלסטינים שגורשו בעת המלחמה ב-1948 ושל אלו מהם שחזרו אחר כך וחיים כפליטים "פנימיים" בישראל, בעוד כפריהם חרבו וחלקם אף נמחה מעל פני האדמה.

ב-1998 פנתה עדאלה לאפוטרופוס על נכסי נפקדים, וביקשה כי תועבר אליה

רשימת נכסי המיטלטלין של הנפקדים ומקום הימצאם. הפנייה התבטסה על דו"ח מבקר המדינה מ-1991, שמתח ביקורת על כך שהמדינה אינה מחזיקה תיעוד מסודר לגבי רכוש זה.

האפוטרופוס על נכסי נפקדים השיב לוועדת כנסת שעסקה בנושא זה, כי מידע כזה אינו זמין, שכן התיקים אבדו בעת העברת משרדיו מתל אביב לירושלים. לאחר שראתה כי האפוטרופוס מתנער מאחריותו ומחובתו לספק מידע לציבור, פנתה עדאלה למשרד היועץ המשפטי לממשלה. כעבור כשנתיים מיום הפנייה הראשונה אליו הבטיח היועץ המשפטי לממשלה להשיב בעניין זה. עדאלה עדיין ממתינה לקבלת מידע כלשהו, ושוקלת לפנות לערכאות במידה והמידע לא יתקבל בתוך זמן סביר.